

SUN'IY INTELLEKT DAVRIDA LINGVOEKOLOGIYA MUAMMOLARI

Hayitova Niginabonu Hamroyevna

3-bosqich talabasi
Buxoro davlat universiteti

Annotatsiya. Ushbu maqolada sun'iy intellekt rivojlanishi sharoitida lingvoekologiya muammolari tahlil qilinadi. Tilning ifloslanishi, leksik deformatsiya, kommunikativ muhitning o'zgarishi hamda sun'iy intellekt vositalarining til madaniyatiga ta'siri ilmiy asosda yoritiladi. Shuningdek, tilni himoya qilish va sog'lom lingvistik muhitni shakllantirish bo'yicha takliflar beriladi.

Kalit so'zlar: *lingvoekologiya, sun'iy intellekt, til madaniyati, kommunikatsiya, til ifloslanishi, raqamli diskurs, globalizatsiya.*

Abstract. This article analyzes the problems of linguoecology in the era of artificial intelligence. It examines language pollution, lexical deformation, changes in communication environments, and the impact of AI technologies on language culture. The paper also provides recommendations for preserving linguistic purity and maintaining a healthy communicative environment.

Keywords: *linguoecology, artificial intelligence, language culture, communication, language pollution, digital discourse, globalization.*

XXI asrda sun'iy intellekt texnologiyalarining jadal rivojlanishi nafaqat iqtisodiy va texnologik sohalarni, balki til tizimi va kommunikativ jarayonlarni ham tubdan o'zgartirmoqda. Til insoniyatning asosiy ijtimoiy instituti sifatida jamiyatning barcha qatlamlari bilan uzviy bog'liq bo'lib, uning ekologik barqarorligi madaniy va intellektual taraqqiyot darajasini belgilaydi. Shu nuqtayi nazardan, lingvoekologiya – til muhitining sog'lomligi va barqarorligini o'rganuvchi fan – zamonaviy ilmiy tadqiqotlarda muhim o'rin egallamoqda.

Lingvoekologik yondashuv tilni faqat struktur tizim sifatida emas, balki ijtimoiy, madaniy va texnologik omillar bilan o'zaro aloqada bo'lgan murakkab dinamik tizim sifatida talqin qiladi. E. Haugen tomonidan ilgari surilgan “til

ekologiyasi” konsepsiyasiga ko‘ra, til muhit ta’sirida yashaydi va rivojlanadi[1]. Bugungi kunda bu muhitning asosiy komponenti sifatida raqamli makon va sun’iy intellekt texnologiyalari maydonga chiqmoqda.

Sun’iy intellekt, xususan, tabiiy tilni qayta ishlash (Natural Language Processing – NLP) tizimlari orqali inson nutqini modellashtirish va avtomatlashtirish imkonini bermoqda. Bunday tizimlar katta hajmdagi matnlar asosida o‘qitilib, til birliklarini statistik va semantik jihatdan qayta ishlab chiqaradi. Tadqiqotlarga ko‘ra, so‘nggi yillarda internet kontentining sezilarli qismi avtomatlashtirilgan tizimlar orqali yaratilmoqda[2]. Bu esa lingvistik tizimga yangi bosqichdagi ta’sirni yuzaga keltirmoqda.

Sun’iy intellektning tilga ta’siri ko‘p qirrali bo‘lib, u bir tomondan kommunikatsiyani tezlashtiradi va soddalashtiradi, ikkinchi tomondan esa lingvoekologik muammolarni kuchaytiradi. Eng avvalo, lingvistik ifloslanish jarayoni kuzatilmoqda. Global axborot oqimi va ingliz tilining dominantligi natijasida milliy tillarga ko‘plab o‘zlashma birliklar kirib kelmoqda. Bu jarayon lingvistik diversifikatsiyani kamaytirib, tilning ichki tizimiga bosim o‘tkazadi.

Ikkinchi muhim jihat – semantik transformatsiyadir. Sun’iy intellekt asosidagi matnlar ko‘pincha kontekstual noaniqliklar sababli so‘z ma’nolarini soddalashtiradi yoki umumlashtiradi. Natijada semantik aniqlik pasayadi va til birliklarining funksional yuklamasi o‘zgaradi. Bu holat ayniqsa ijtimoiy tarmoqlarda keng tarqalgan bo‘lib, unda qisqa, tezkor va soddalashtirilgan nutq shakllari ustunlik qiladi.

Uchinchi muammo – nutq madaniyatining transformatsiyasidir. Raqamli diskursda emotsional belgilar (emoji), qisqartmalar va gibrid til shakllari keng qo‘llaniladi. Bu esa an’anaviy adabiy til me’yorlarining buzilishiga olib keladi. Sotsiolingvistik nuqtayi nazardan qaraganda, bu jarayon tilning funksional

differentatsiyasini kuchaytiradi, ya'ni rasmiy va norasmiy nutq o'rtasidagi farq keskinlashadi.

O'zbek tilining raqamli muhitdagi holati ham o'ziga xos xususiyatlarga ega. Bir tomondan, tilning raqamli platformalarda qo'llanishi ortib bormoqda, bu esa uning funksional imkoniyatlarini kengaytiradi. Ikkinchi tomondan esa, standartlashmagan yozuv tizimi (lotin va kirill alifbolarining aralash qo'llanishi), terminologik muammolar va avtomatik tarjima tizimlaridagi xatolar lingvoekologik muhitga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Masalan, sun'iy intellekt asosidagi tarjima tizimlari ko'pincha sintaktik strukturalarni noto'g'ri aks ettiradi, bu esa o'zbek tilining tabiiy grammatik tizimiga zid keladi. Bundan tashqari, “post qildim”, “story tashladim”, “like bosdim” kabi gibrid konstruksiyalar keng tarqalib, tilning struktur yaxlitligiga ta'sir ko'rsatmoqda.

Empirik kuzatishlar shuni ko'rsatadiki, yoshlar orasida kod-switching, ya'ni ikki yoki undan ortiq tilni bir nutq ichida aralashtirib qo'llash holati keskin ortgan. Bu esa til identiteti va lingvistik ong shakllanishiga bevosita ta'sir qiladi.

Kelajak prognozlari shuni ko'rsatadiki, sun'iy intellekt texnologiyalari rivojlanishda davom etar ekan, til tizimi ham transformatsiyaga uchraydi. Agar lingvoekologik muvozanat saqlanmasa, milliy tillarning funksional roli qisqarishi va global tillarning ustunligi kuchayishi mumkin. Shu sababli lingvoekologik siyosatni shakllantirish muhim vazifaga aylanadi.

Muammoni hal etish uchun kompleks choralar zarur. Avvalo, sun'iy intellekt tizimlarini milliy til xususiyatlariga moslashtirish, til korpuslarini kengaytirish va normativ bazani mustahkamlash lozim. Shuningdek, ta'lim tizimida raqamli nutq madaniyatini shakllantirish, yosh avlodda lingvistik mas'uliyatni rivojlantirish muhim ahamiyatga ega. Davlat til siyosati va ilmiy tadqiqotlar integratsiyasi orqali lingvoekologik muhitni barqarorlashtirish mumkin.

Xulosa qilib aytganda, sun'iy intellekt davrida lingvoekologiya muammolari til taraqqiyotining ajralmas komponentiga aylanmoqda. Tilning ekologik barqarorligini ta'minlash uchun ilmiy asoslangan, tizimli va strategik yondashuv zarur. Ayniqsa, o'zbek tilining raqamli makondagi rivojini qo'llab-quvvatlash va uning lingvistik mustaqilligini saqlash dolzarb vazifalardan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Crystal D. Language and the Internet. Cambridge University Press, 2006. – Pp. 45–78.
2. Haugen E. The Ecology of Language. Stanford University Press, 1972. – Pp. 325–339.
3. Fishman J. Language and Ethnicity. Oxford, 1989. – Pp. 112–130.
4. Graddol D. The Future of English? British Council, 2000. – Pp. 56–89.
5. Karimov Sh. Til madaniyati va nutq odobi. Toshkent, 2018. – B. 45–60.
6. O'zbek tilining izohli lug'ati. Toshkent, 2020. – B. 120–135.